

- высших учебных заведений. – Тернополь: підручники і посібники, 2008. – 576 с.
5. Целлер Эдуард. Очерк истории греческой философии. СПб., 1996. – 296 с.
6. Предин Дмитрий. Введение в философию: учебник для православных духовных школ / СПб: Ладан; Троицкая школа, 2009. – 432 с.
7. Філософія: Навчальний посібник / І. Ф. Надольний, В. П. Андрущенко, І. В. Бойченко та ін.; За ред. І. Ф. Надольного. – К.: Вікар, 1999. – 624 с. – с. 39.
8. Норт Гэри. Марксова релігія революції. Возрождение через хаос. Издательство «Екатеринбург», 1994. – 308 с.
9. Каньгин Юрий. Роковой XX век: Ист. – публицист. исслед. – К.: Арий, 2010. – 592 с.
10. Тайна беззакония в исторических судьбах России. Санкт-Петербург. Издательство «Царское дело», 2002. – 784 с.
11. Кривуля О. М. Філософія: Навчальний посібник. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. – 592 с.
12. Каньгин Ю. М. Библия и наука: в прошлом, настоящем и будущем / Ю. Каньгин, В. Кушерев. – К.: АРИЙ, 2010. – 352 с.
13. Ершова-Бабенко И. В. Сложное поведение психики и сознания – явление неравновесного фазового перехода в макромасштабных условиях с позиций психосинергетической теории психики / / Постнеклассическое знание и наследие И. Пригожина: Вопросы мышления и познания : Материалы XII Международных Пригожинских чтений (17 сентября 2015 г. – 25 января 2016 г. – 26 мая 2016 г., Одесса) / Одесск. нац. мед. ун-т и др. ; ред. кол. : докт. филос. наук И. В. Ершова-Бабенко (отв. ред.) и др. — Одесса : Печатный дом, 2016. – 212 с. – с. 10-2

Цибра Микола Федорович – доктор філософських наук, професор кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

УДК 159.9+316:1

ОБЪЕКТИВНОСТЬ ТА СУБЪЕКТИВНОСТЬ ДЕТЕРМИНАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Стаття розглядає особистість, як фундаментальне явище в житті суспільства. Формування особистості детермінується соціальною реальністю, яка знаходиться в стані хронічної трансформації. Кожний новий різновид соціальної реальності суттєво перетворює систему відношень «особистість-суспільство», що неминуче призводить до нового змісту особистості, її якісних властивостей.

Ключові слова: об'єктивне, суб'єктивне, особистість, детермінація, самодетермінація.

ОБЪЕКТИВНОСТЬ И СУБЪЕКТИВНОСТЬ ДЕТЕРМИНАЦИИ ЛИЧНОСТИ

Статья рассматривает личность, как фундаментальное явление в жизни общества. Формирование личности детерминировано социальной реальностью, находящейся в состоянии перманентной трансформации. Каждый новый тип социальной реальности существенно изменяет систему отношений «личность-общество», что с неизбежностью

приводит к новому содержанию самой личности, её качественных свойств.

Ключевые слова: объективное, субъективное, личность, детерминация, самодетерминация.

OBJECTIVITY AND SUBJECTIVITY OF DETERMINATION OF THE PERSON

The article is sanctified to consideration of personality as one of the fundamental phenomena in lives of man and societies. Forming of personaliy is determined by social reality being in a state of permanent transformation. Every new type of social reality substantially changes the system of relations "personality-society", that with inevitability results in new substraty of personality, birth of her new properties and internalss.

Keywords: objective, subjective, personality, determination, selfdetermination.

Залучення українського народу до процесу трансформації сфер суспільного життя, підвищення зацікавленості особистостей в найбільш повній реалізації творчого потенціалу, акумулюють раціональне зерно в активізації людського фактору. Особистість не тільки першочерговий об'єкт та суб'єкт соціальних змін, але й самий динамічний, безпосередньо впливаючий на еволюцію міжособових відносин елемент, цементуючий або руйнуючий соціальну реальність. Загальновідомо, що тіло людини містить більш як вісімдесят процентів вологи, т.т. води, і якщо з мікроелементами вилучити з цього складу мрії, бажання, цілеполагання, творчу наснагу, то особа буде виглядати або калюжею, або ходячим водяним лантухом. Це, звісно, жарт, як лейба до важкої теми. З одного боку, в суспільному житті позитивні зміни відбуваються в тій мірі, в якій реалізується особистість. А з іншого – ми не навчилися уникати руйнівні події, особистість потрапляє у негативні обставини, які конкретно впливають на її свідомість і зміст життя. Перетворюючи соціальне середовище, індивід у практичній діяльності реалізує і одночасно формує себе як особистість. У цій домінанті розкривається суть діалектичного зв'язку: особистість – безпосереднє оточення – суспільство.

В суспільствознавчій літературі прийнято розрізняти зовнішні обставини, як об'єктивні підстави, і соціальне середовище. Суть взаємодії і є життям та діяльністю особистості. Ці фактори зводять перед індивідуумом конкретні завдання, виставляють вимоги і складають загальний фон детермінації особистості, як складові розвитку індивідуальності.

Детермінізм, нагадаємо косметично, акцент для тих, хто зацікавився цією темою. це загальнонаукове вчення про причинні конгломерати, закономірності, генетичні зв'язки, взаємодії та обумовленості явищ і процесів, що відбуваються у світі. Процесуальна сторона детермінізму розкривається поняттям «детермінація», від лат. *determino* (визначаю). Антиподом детермінізму виступає індетермінізм. Останнє розглядає волю як самостійну автономну силу.

Нагадаємо, що до переліку загальних категорій «детермінізму» відносяться: причина і наслідок, відношення, зв'язок, взаємодія, необхідність, випадок, угода, можливість, дійсність, ймовірність, функція, кореляція, передбачення. Історично форми цієї категорії змінювали одна одну, від наївної, стихійно-діалектичної, механістичної, статистичної, до сучасної, синтетичної, по суті – синергетичної. Найпереконливішими прикладами трансформації історичної детермінації є вікові обставини існування нашого народу, ті, що і зараз крають серця українців.

У механізмі самодетермінації утворюються дві різні цілісності. з одного боку, розвиток індивіда здійснюється відповідно його психічної та фізіологічної конституції. З іншого – індивід повинен діяти у відповідності до суспільних вимог, які ще не стали фрагментом його «Я». Дві сторони самодетермінації особистості – це якісно різні взаємозв'язки з оточенням. У

своїх вчинках індивід виокремлюється досить пасивно. Зовнішнє спонукання стає для нього безпосереднім та найбільш відчутним. Внутрішньо особа детермінується автоматично, через актуальні переваги та прихильності до чогось. Реалізуючи себе, індивід може панувати над ними, в тій чи іншій мірі, долаючи автоматизм дій, відчуваючи себе творцем.

Так будується свідомість аналізуючих суспільство особистостей, віддзеркалюючись від соціальних подій. Таким чином індивідуум детермінується до повноцінних, якісних оцінок процесів, що постійно колобродять у суспільстві людей. Вимоги дійсності особистість не сприймає пасивно, а робить їх предметом, об'єктом своєї свідомості. Подібне відношення, або друга сторона самодетермінації, формулює креативність особистості. Самим простим прикладом цього є критичне відношення індивіда (окремої групи) до певного стану речей, що назрілися. Незадоволеність своїм існуванням призводить до низки девіантних вчинків з подачі атакваної негативом свідомості, впливає безпосередньо на поведінку людей. У таких випадках, креативність одного чи декількох індивідів, відіграють роль ведучого, позитивного (або тіньового) стереотипу для інших.

Фактична картина суспільного життя завжди складніша, ніж будь-яка опосередкована уява. Індивід в реальності зустрічається не просто з певним фактом соціальної детермінації групи, до якої він практично відносить себе, а і з усвідомленням надзвичайної багатоманітності рівнодіючих умов об'єктивної та суб'єктивної злагоженості, нерідко з протилежними, не взаємоузгодженими прикладами образу життя та соціальної практики. Розбудовуючи причинні ланки, дослідник завжди має на увазі, що вони адекватні тільки в окремих відношеннях, в обмежених сферах та для певних інтервалів часу.

Концепції соціального детермінізму настільки розмаїті, наскільки багатоманітна сама реальність. Якщо не залишати без уваги питання про роль суб'єктивного фактору у соціальній детермінації, то неможливо уникнути розуміння гостроти проблеми співвідношення у порівнюванні значущості суб'єктивних і об'єктивних чинників. Агенти припускають різні комбінації і системні ролі у різних моделях, тим самим модернізуючи діапазон можливих підходів. Об'єктивні підстави та суб'єктивні резиденти можуть мати різну значущість. Вони можуть бути у числі незалежних висхідних детермінант, здатні виступати посередниками причинної взаємодії. Саме в цих суперечливих умовах соціальної детермінації, відкривається можливість прояву та реалізації людяності, гуманної сторони особистості, на базі досвідного оцінювання того, що відбувається навколо. Особистість починає розуміти, що зиску від добродійності значно більше, ніж втрат. Зло – контрпродуктивне по суті.

Отже, на формування особистості впливають три рівні соціальної детермінації: об'єктивні умови, як «загальний фон» соціальної детермінації; безпосереднє соціальне оточення, як специфічний фактор; внутрішній світ особистості, як одиничний фактор у структурі соціального детермінізму. Взаємозв'язок означених рівнів – це неспростовна діалектика об'єктивних і суб'єктивних умов (напрямів) соціального детермінізму. Це основа основ, яку корисно завжди мати на увазі.

Проблема соціальної детермінації вивчалась науковцями Л. П. Буєвою, Ф. М. Бурлацьким, І. С. Коном, Л. В. Сохань, Ю. В. Сичовим, І. Т. Фроловим, М. Бубером, Е. Фроммом та багатьма іншими. У науковій літературі категорії об'єктивного та суб'єктивного тлумачаться «букетно», неоднозначно, відповідно обраному питанню. Об'єктивне в матеріалістичній філософії, це те, що існує поза і незалежно від свідомості. На відміну від нього свідомість, дух, розглядаються як суб'єктивна реальність, похідна від матеріальної. Ця загально визначена сутність об'єктивного не підлягає сумніву. Протиріччя тлумачення виникають при аналізі конкретних процесів. У ході використання необхідних категорій, для порівняно приватних явищ, зв'язків, опосередкованостей, викристалізуються нові усвідомлення, розробляються сучасні, певною мірою конспірологічні (лат. *cōnspirāre* – таємно домовлятися) філософські концепції.

Коли нехтується відносна самостійність обраних категорій, примітивно тлумачиться діалектика об'єктивного та суб'єктивного. Відомо, що абсолютне протиставлення матеріального – ідеальному, можливе лише у межах основного питання філософії – теорії пізнання. В інших випадках, має місце їх складна взаємодія, відносна різниця. Наприклад, коли суб'єктом виступає особистість, тоді для неї об'єктивним буде все, що існує поза та незалежно від її свідомості і волі. Це можуть бути не тільки матеріальні, але і духовні явища, наприклад: суспільна думка, мікроклімат у громаді, колективі, тощо. Якщо суб'єктом виступає колектив чи суспільство, тоді межі суб'єктивного розширюються до протиріч та узгоджень приватних питань з дійсністю.

Об'єктивні умови та безпосереднє соціальне оточення складають реальну сукупність факторів, що мають вирішальний вплив на особистість, бо є базисом із суперечливого роду компонентів: матеріальних, політичних, ідеологічних, культурних. Ці теоретичні «інгредієнти» входять у соціальні утворення та класи, групи, трудові колективи, сім'ї. Особистість залежить від об'єктивних підстав сьогодні так, як залежала від них в усі часи свого формування.

Однак, абсолютизувати соціальний детермінізм особистості було б необачливо. Абсолютизація характерна для фаталізму. Матеріалістична точка зору слушно виходить з відносної самостійності особистості у суспільному житті. Під відносною самостійністю особистості прийнято розуміти відсутність жорсткого зв'язку з умовами її існування. Відносна самостійність безпосередньо витікає з самого процесу соціальної детермінації та особливостей розвитку людини у сучасних умовах. Індивід детермінується способом виробництва, але в якості сутнісних компонентів в цей процес входять і інші фактори суспільного життя, різні залежності та причинно-наслідкові зв'язки, у тому числі і суб'єктивного характеру. Важливо, що особистість постає цілісним утворенням з різноманітною структурою діяльності.

Отже, проблема відносної самостійності особистості – це не проблема фатальної приреченості «жорсткої» детермінації, а специфічність самого детермінізму. Якщо ми будемо вивчати взаємодію складних соціальних факторів з особистістю чисто механічно і не враховуватимемо активність самої особистості, то про активізацію людського фактору не може бути і мови. Вчинки, активність самої особистості, допомагають краще розуміти, у чому міститься її відносна самостійність. Постійна незадоволеність, потреба вийти за межі сущого, штовхають особистість до утвердження своєї гідності, активізують на боротьбу за краще майбутнє.

Протиборство не обов'язково повино спрямовуватися на здійснення масштабних справ, воно може бути банальним переборенням будь-якого рівня складностей, але обов'язково під егідою «необхідності для когось». Невдоволеність собою, оточуючим середовищем, є еквівалентом рушійної сили, що заважає індивіду спокійно входити у певну життєву ситуацію. Як правило, такі люди створюють масу незручностей обивателю, але для суспільства вони, як пружина, вкрай необхідні.

Діяльність людини здійснюється у перетвореному «олюдненому» природному осередку, в оточенні соціальному та духовному. Специфічно, що людина при цьому виділяє себе з природного середовища, протистоїть йому як об'єкту діяльності, усвідомлюючи своє власне до нього відношення.

Об'єкт не залежить від суб'єкта, оскільки він реальний, існує, а не створений уявою останнього. Разом з тим, ця незалежність відносна, оскільки суб'єкт взаємодіє з об'єктом та перетворює його. Суб'єкт – активна сторона взаємодії тандему «об'єкт-суб'єкт». Проте, і ця активність відносна, оскільки суб'єкт породжений сукупністю об'єктів, в яких він діє, і його активність, пропорційні його знанням про об'єкт. Взаємодіючи з об'єктом, перетворюючи об'єкт, людина і сама змінюється, збагачується знаннями та досвідом.

Сукупність об'єктів, з якими взаємодіє людина, які вона на тому, чи іншому рівні, перетворює і які визначають її діяльність, будує об'єктивні підстави (умови). До об'єктивних

підстав відносяться перш за все незалежні від волі і свідомості матеріальні умови діяльності людини, що розвиваються за притаманними їм закономірностями, незалежними від свідомості.

Природа безпосередня і природа штучна, конструюються з предметів природного середовища і на притаманних їй закономірностях. У матеріальні підстави і обставини, включаються предмети природного середовища, безпосередні, що люди вважають готовими, рівно, як і ті, що створені діяльністю людей.

Демонструємо тут відмінні види соціального детермінізму, які віддзеркалюють складність системи детермінант соціальної функції людини. Доводиться враховувати взаємозалежності між якісно різними структурами: об'єктивними і суб'єктивними, внутрішніми та зовнішніми, соціальними і біологічними. Зовнішній вплив доповнюється множиною факторів внутрішнього характеру: даних психологічних, фізичних, біологічних, що у сукупності утворюють надскладну структуру детермінант, взаємопов'язаних на певних рівнях, і в середині кожної. Людина не здатна змінювати, перетворювати всі об'єкти природного оточення, які відносяться до об'єктивних підстав. Втім, у перспективі, вірогідно, будь-який предмет може стати об'єктом її уваги і впливу. Це, насамперед, матеріальне виробництво, яке є магістральним детермінантом активності особистості, її мети, напрямків та форм діяльності.

У підрахунку нашого теоретизування, матеріальне акумулює провідне в об'єктивних підставах. Слід наголосити, існує парадокс, не дивлячись на те, що матеріальне завжди об'єктивне, об'єктивне не зводиться виключно до матеріального. Інколи в ролі об'єктів, т.т. об'єктивних підстав, можуть виступати предмети соціального, політичного, ідеологічного, культурного чи духовного порядку, виступати у тому об'ємі, в якому вони незалежні від певного суб'єкта та впливають на його діяльність.

Тонке, лукаве та неповторювальне переплетіння елементів системи «людина – середовище», різноманітні взаємодії фізичних, психологічних, інтелектуальних, культурних, світоглядних моментів при угодах, які постійно змінюються, роблять систему «олюднення соціумом» надзвичайно складною. По суті, елементи цієї системи синергетично взаємопов'язані: соціальне середовище – людина. Йде постійний, двосдинний, трансформуючий процес, при кардинальній ролі однієї зі сторін у залежності від зовнішніх подій і обставин. В цьому твердженні підкреслимо, що особистість, її формування у вирішальній квестії, значно корегуються суспільством, громадою, т.т. зміст особистості транспарентно залежить від соціальних умов і подій.

Окреслимо й іншу сторону питання. Кожна людина унікальна, досвід показує, що доля у значній мірі залежить від внутрішньої «закваски», від сили її бродіння. Самостійність, як гвіздок, на якому тримається геніальне полотно. Індивідуальність віддзеркалюється від внутрішнього світу особи, її самотворчих здібностей і якості результатів напрацьованого. Тут широкий шлях від дилетантизму до професіоналізму, на якому і будується наше життя і наша репутація. Яскравим прикладом може бути життя і становлення Тараса Григоровича Шевченка. При такому, тлумаченні детермінації соціального середовища та особистості, остання не ізолюється від суспільних відносин, а розглядається як їх індивідуальний, інколи унікальний, прояв, особливо спостерігаємий у талановитих особ, сміливих політиків і філософів. Світ особистості, у своїх самих різноманітних проявах, містить, з одного боку, характеристику сукупності суспільних відносин та конкретних світоумов; з іншого – включає в себе внутрішню особистісну своєрідність, накопичений життєвий досвід, активність життєвої позиції індивідуума.

Проте, сутність людини – це ще не весь її відбиток у просторі. Викладене вище, відображає головні ознаки особистості, як соціального типу, але не виключає необхідності врахування інших характеристик індивіда. Типові, загальні ознаки особистості детермінуються впливом життєвого укладу конкретного суспільства, системою освіти та виховання, засобів масової комунікації, а також безпосереднього соціального оточення. Індивідуальна неповторність,

своєрідність особистості детермінуються у значній мірі саме умовами конкретного мікросередовища, де здійснюється її повсякденна діяльність.

Аналіз взаємодії особистості зі своїм соціальним осередком дозволяє зробити висновок, що вона має відносну самостійність і тому може бути розглянута як своєрідна «мікросистема». Справа у тому, що окрема особистість поряд з рисами, що детерміновані безпосереднім соціальним оточенням, вбирає в себе різноманітні культурно-історичні цінності, з цим оточенням безпосередньо не зв'язані. Чим глибша та ширша соціально-історична перспектива особистості, тим значніша сама особистість, тим багатші її життєві зв'язки, вільніша вона по відношенню до свого оточення. Але все це слід розуміти як певний вираз конкретних обставин, конкретної особистості і віддзеркалюючих суспільних відношень «тут і зараз», як модно інтерпретувати чийся вдалий пасаж: часи не вибирають, в них живуть і помирають!.

Відносна самостійність особистості з точки зору її внутрішнього розвитку детермінується дією таких факторів як трудова та суспільна діяльність, самосвідомість, соціальний статус та позиція, соціальні функції, ціннісні орієнтації, структура особистості та структура потреб у цілому. Як вже маніфестувалося, суспільна діяльність людини є основною ознакою, яка детермінує характер її взаємодії з іншими, тобто її відносну соціальну самостійність. Оволодіваючи досвідом життя, здійснюючи суспільно «епохальну» діяльність, людина забезпечує собі певне місце у громаді, авторитет та право на самостійність вирішення власних питань і висловлювання узагальнюючих думок. Однак, формування внутрішніх якостей людини, що детермінують її самостійність, відбувається не тільки на тлі «зовнішньої діяльності». У цьому процесі домінантою є «внутрішня» суб'єктивна активність людини, в ході якої вона сама конструює себе, визначає особисту лінію поведінки та дії.

Для того щоб людина була здатна усвідомити самостійність свого місця у суспільному житті, вона повинна виховати до необхідного стану індивідуальну свідомість. Людина стала відносно самостійною особистістю лише в силу того, що вона сама змогла свідомо визначати своє відношення до оточуючого світу і до самої себе. Індивідуальна свідомість виступає одночасно і як самосвідомість. Розвиток особистості відбувається, формується разом зі здатністю виділяти себе з оточуючого середовища та усвідомити своє відношення до нього. У готовності людини аналізувати свої дії, вимагати до себе певного відношення, розглядати себе з боку, міститься здатність до самооцінки та самоконтролю. Ці якості людини мають важливе значення для керівництва собою, детермінують її, забезпечують певну соціальну самостійність.

У реальності, поведінка особистості визначається її соціальним статусом, який сприймається як комплекс важливих соціальних ознак, що всебічно характеризують місце і стан людини у колективі, товаристві, громаді та суспільстві у цілому. Саме ж положення людини у соціальному житті детермінується системою прав та обов'язків.

Діяльна, суб'єктивна сторона статусу виступає у вигляді позиції особистості, складної системи її різноманітних відношень, установок, мотивів та цілей, що у повсякденності реалізується у цілому комплексі суспільних функцій, або ролей, що є нічим іншим, як узагальнюючим способом адекватної поведінки у відповідній ситуації або формою реалізації своїх життєвих переконань.

Наполегливість, дисципліна, відносна автономія людини також детермінуються її орієнтацією на певну систему цінностей, яка у структурі особистості виступає загальним центром життєвої направленості. В ціннісних орієнтаціях акумулюється весь життєвий досвід, накопичений в індивідуальному розвитку, ними опікуються постанови багатьох життєвих питань.

Кожна людина, в силу власної просторової та часової обмеженості, детермінується не всією сукупністю суспільних відносин, а лише частиною з них. Між широкими можливостями суспільного буття і окремою особистістю, існує опосередкована ланка, без врахування якої

неможливо зрозуміти всю розмаїту інтегративність зв'язків суспільства та особистості. Такою ланкою є безпосередні контакти індивіда або мікрооточення.

Мікросередовище особистості – це об'єктивна соціальна реальність, що містить в собі сукупність матеріальних, ідеологічних, культурних та соціально-психологічних чинників, які безпосередньо детермінують процес її життя та практичної діяльності. Воно окреслює різну ступень стійкості спілкування людей, та набуває такі форми, як малостійкі зв'язки між людьми, що живуть у одному дворі, на одній вулиці та інш. Однак, ці крихкі спільноти не визначають соціальну значимість найближчого оточення людини. Базовою основою, як правило, стають лише ті взаємовідносини, які об'єднані загальними інтересами та цілями, близько знають один одного, спілкуються між собою. На виробництві – колектив бригади; в сфері суспільного життя – профспілкова, волонтерська, аматорська; в сфері навчання – учбова група; у побуті – сім'я, різні об'єднання за місцем проживання. Хоч спостерігаються і інші випадки, коли довгі сюсюкання не є гарантією взаємопомічі, а дратівливі відносини – обертаються спасінням у важкі часи.

Характер диференційного впливу мікросередовища на розвиток людини в значній мірі детермінується специфікою прояву її складових елементів у різних сферах суспільного життя. Різні види мікросередовища мають свої соціально-економічні особливості і тому можуть знаходитися на різних рівнях можливостей соціального розвитку. Сам по собі цей факт є відображенням соціального детермінізму, оскільки в нашій дійсності нараховується низка сфер суспільного життя, що суттєво відрізняються за темпами соціальних перетворень. Скануючи психіку окремої особистості, «хворі» риси, недоопрацьовані питання, як особливості слабкої сфери в низці сфер нашого існування, породжують нерівномірність розвитку різних сторін індивідуальної свідомості, виразну непослідовність поведінки у різних мікроумовах.

Особливості впливу безпосереднього соціального оточення на особистість визначають, яку роль займає та виконує вона у рамках цього оточення. Один і той же індивід може вести себе якісно по-різному, у залежності від того, в якому колективі він на даний момент працює і яку функцію виконує. При цьому кожна людина має множину різноманітних соціальних ролей, і в залежності від зв'язків, що складаються, в одному місці вона виконує перші ролі, в іншому – другорядні, в третьому – зовсім незначні. Вплив мікросередовища стає дієвим фактором розвитку особистості в залежності від того, через які психологічні властивості людини, що утворились раніше, вони переломлюються. Важливо брати до уваги й етап вікового розвитку особи. Ступінь вимоги соціального кола «править бал». Людина намагається пристосуватись, «кроїть себе під», що поступово входить в структуру власних потреб індивіда.

Вплив мікросередовища на розвиток особистості нерідко відбувається в негативних фактах, у випадках різних соціальних девіацій. Як відомо, самі по собі суспільні принципи, типу відомих гуманістичних десяти Заповідей, не породжують негативних явищ у свідомості та поведінці людей. Ці явища частіше за все породжуються певними обставинами, що складаються у тому чи іншому середовищі. В умовах суспільної трансформації, тотального зубожіння народу, важко вести розмову про гуманізм, милосердя, доброту, хоч це вкрай необхідно.

Суспільні негаразди сьогодні стали одним з вирішальних факторів впливу на особистість. Одні «прогинаються» і йдуть проти свого народу, за «руський мир», за царя-пахана. Інші – страждають, але борються за свій народ, за дітей, за майбутнє. Приклади – майдани, фронти, широкий волонтерський рух в державі і в світі. Але все це має неоднозначний вплив на психіку людини: його наслідки залежать від багатьох складових, від підтримки суспільних закладів, держави, ближнього оточення. Ступінь його соціальної активності в громадських долонях.

Можливість негативного впливу на людину різних проявів мікросередовища можна пояснити також певним відставанням розвитку різних сторін суспільного життя, недоліками

систем суспільного контролю, невисоким рівнем організаційної та виховної роботи тощо. Зворотній вплив особистості на найближче соціальне оточення віддзеркалюється у всіх видах практичної діяльності. Особливо наочний вплив індивіда на оточуюче середовище проявляється у взаємодії з так званим неформальним колом (колом друзів, сусідів, родичів, членами родини, зібранням людей за інтересами та інш.) В таких обстановках окрема людина здатна сприяти укріпленню одних зв'язків, суттєво змінювати їх зміст та направленість, щось, як вплив, послаблювати, щось залишати поза увагою. Зрозуміло, в зміні тієї чи іншої соціально-психологічної атмосфери проблема за лідерами, за особистостями, що здібні підняти людей на добротності і в той же час бути здатними до контролю, бути відповідальними за майбутнє тих «кого приручили». Палітра суб'єктивних чинників, що детермінують особистість достатньо широка. Існують різні підходи, різні точки зору на структуру суб'єктивних детермінант особистості. На нашу думку, вона складається з таких елементів, як:

- Моральні детермінанти особистості: переконання, інтереси, ідеали;
- Досвід: звички, вміння, знання, навички;
- Психологічні детермінанти: воля, почуття, сприйняття, мислення, емоції, пам'ять;
- Біопсихологічні детермінанти: темперамент, стать, вік;
- Поведінка: вчинки, стиль дій, потреби тощо;
- Ірраціональні детермінанти: індивідуальне та колективне позасвідоме.

Цей підхід здається системним, найбільш адекватним. Однак, класифікацій детермінант особистості може бути безліч, найбільш вдалі в основі психологічної детермінанти. Людина має з десятків первинних емоцій: допитливість, насторога, задоволеність, гнів, ніжність, дружелюбство, огида, покора, жах тощо. Наша психологічна освіченість слабка, ми нерідко змішуємо почуття та емоції, не відчуваємо різниці. Мало попрацювала тут і наша наука. В психології почуттів безліч «білих плям» та приблизностей, різною у вихідних поняттях, наприклад, чим відрізняються між собою почуття та емоції? Що ними рухає? Які закони тут керують?

Психологія почуттів ще далека від пунктуальної науки, хоч позиціонувала себе початково, «як точна». Великий голандський філософ Б. Спіноза, ще у XVIII ст. намагався створити «геометрію почуттів», побудувати науку про почуття за подобою геометрії. У відомого психофізіолога П. В. Симонова є теорія, за якою сила емоцій, потреб прямо пропорційна інформації про те, наскільки їх можна задовольнити. Емоція потрібна людині як кресало її енергії; вона пробуджує власні сили, вводить до дії резерви. Керувати емоціями та почуттями досить складне завдання. Давно відомо, що найважча влада, то влада над собою. Емоції і почуття виховувалися на протязі довгого еволюційного періоду, щоб досягти сучасного досконалого рівня. Емоційний стан первісної людини незрівняний з витривалістю психіки нашого покоління. Перша, пристосувальна функція емоцій змінилася з аварійного режиму на сигнальний. Третя функція емоцій – навчальна, або спонукальна. Всі вони використовуються в процесі навчання, набуття досвіду, як позитивного, так і негативного, в залежності від обставин. А четверту функцію емоцій можна визначити як оціночну.

Паралельно з вдосконаленням нервової системи у процесі еволюції, ситуаційна пристосованість індивіда поступово підвищується. Емоції мало-помалу інтелектуалізуються. Обробка інформації, яка починається на емоційному, сигнальному рівні, першопочатково звужує простір до конче необхідного, потім свої повноваження переводить на виконання логічних програм свідомості. Вони детермінують подальші вчинки і разом з тим зворотно впливають на емоції, виховуючи нові якості системи почуттів.

Інколи виникає неузгодженість у ситуаціях. Програми спричиняють прорахунки, у особи

можуть виникати навіть психічні розлади. Механізм емоцій, успадкований нами від пращурів, досить вразливий. Помітно неозброєним оком, що повної відірваності від тваринного світу в поведінці людини, не існує. Чимало емоцій мають спільні характеристики: жах, лють, розпач, задоволення, тощо. З іншого боку очевидно, що втамування простих вітальних потреб давно вже не задовольняє особистість у повному обсязі. Прийнято вважати, що емоції в ході еволюційного детермінування людини виникли раніше ніж почуття, котрі вимальовувалися пізніше, лише при взаємодії емоцій і розуму. Поміркуйте над складовими подвигу, як вчинку, над духовністю особистості в такі моменти.

Терміном «емоційний стан» користуються, як прихильники поняття «емоція», так і ті, хто, відповідно, визнає просто термін «почуття». Почуття – це одна з форм відображення дійсності, що детермінує суб'єктивне відношення людини до задоволення власних потреб, до відповідності (і навпаки) об'єктивних явищ власним уявам. Таким чином, емоції і почуття намагаються досліджувати окремо, відмежовано.

Значна частина потреб індивіда формується вихованням, прищеплюється суспільством. Щось надходить від тандему з розумовою діяльністю. У переважній більшості потреби персони характеризують, як нужду. Запити індивідуальності є об'єктивною властивістю виживання. Існує ціла низка наукових досліджень фахівців з цієї проблеми, наприклад, роботи А. І. Вишняка, А. Маслоу та інш. Об'єм і кількість потреб особистості визначається загальним станом культури. Система вимог особистості це сукупність типів, класів потреб, взаємопов'язаних між собою на підставі певної субординації, що має власні закономірності формування. Система потреб особистості описується, як надскладна структура.

Якщо вдатися до простої аналогії, то структуру потреб можна уявити у вигляді піраміди, яка гострим кінчиком тримається на блоці вітальних потреб, що слугують фундаментом. Вони у кожній живої особи однакові, різниця лише у можливостях задоволення. Сюди можна додати відмінності вікові, етнічні, релігійні, культурні тощо. Тіло піраміди – соціальні потреби, які мають тенденцію до зростання у ширину та висоту. Це опосередковується можливостями суспільства у задоволенні означених потреб. Наприклад, первісне суспільство і сучасне. Навіть у сучасному суспільстві існує певна межа в задоволенні соціальних потреб. Духовні потреби найбільш вразливі з точки зору їх матеріального забезпечення. Взагалі, цілком задовольнити кожного індивідуума неможливо. Потреби набирають потужності, розкручуються за законом постійного підвищення попиту.

Своя «піраміда» розбудовується кожним індивідом, завжди спираючись на вітальний фундамент. Піраміда потреб постійно піддається різноманітним навантаженням, це, звичайно, соціально-політичні, економічні, культурологічні, правові, моральні та ментальні детермінанти. Чим вища піраміда, тим складніші процеси на неї впливають, намагаючись її зруйнувати. Для запобігання руйнації існують п'ять базових потреб, що каркасно пронизують всю конструкцію. Це потреби у праці, спілкуванні, пізнанні, безпеці та самоствердженні.

Якщо у індивіда занижений поріг попиту у праці (мовляв, працюєш багато – нема коли жити, працюєш мало – нема за що жити) т.т. ніякого щасливого зиску немає у трударя. Або не тягне до пізнання, спілкування чи безпеки, – в усіх випадках відбувається певна деформація особистості. Страждають особистісні параметри і зазнає шкоди суспільство у цілому. Для запобігання або лікування аберацій суспільство створило відповідні інститути: від навчальних і правових – до медичних і пенітенціарних.

Особлива роль серед базових потреб належить потребі у самоствердженні, сутність якої є особлива добротворча ментальність, моральність, людяність вчинків і дій. Самоствердження особистості може бути охарактеризоване, як ідеальна представленість індивіда в інших людях, тісний зв'язок між собою, з громадою, як фрагментами соціального цілого. Це свідомо опосередковується ініціативною та ефективною громадською діяльністю. Притаманна кожному, ця потреба окреслюється дією загальносоціологічного закону розвитку особистості,

прагненням до спілкування і уособлення, до утвердження своєї індивідуальності, унікальності свого «Я».

Кожне людське почуття, кожен вчинок, фактично детермінується потребами. Задоволення потреб викликає задоволення всіх параметрів бажання. Незадоволення викликає фрустрацію, стреси, депресії, страждання, руйнує особистість, інколи – необоротно. Взаємовідносини між потребами та іншими проявами психічного життя можна окреслити схематично. Бажання завжди спрямовані на конкретні об'єкти зовнішнього світу. Це своєрідний «психологічний понтон» між почуттями і розумом: потреба – почуття – бажання – думка – вчинок.

Як правило, індивід не усвідомлює всього ланцюга загалом. На четвертій ланці цієї послідовності (думки) виникає певна конкретна мета. Далі – індивід відчуває слушний момент для усвідомлення мети. Мета, ціль – здаються відправним пунктом, сронуканням до діяльності. Почуттєва детермінація діяльності, як правило, залишається поза межами аналізу. Між тим, вчинки випливають з дій, потреб, почуттів, а вже потім відбувається їх усвідомлення. Мислення – важливий проміжний фазис: від потреби до її реалізації. Думка – це форма дії.

Якщо не залишати без уваги питання про роль суб'єктивного фактора в соціальному детермінізмі, то неможливо уникнути висновку, що це вкрай актуальна проблема співвідношення та порівняльної значущості суб'єктивних і об'єктивних факторів. Саме фактори санкціонують різні комбінації і системні ролі у різних моделях, розширюють діапазон можливих варіацій. Суб'єктивні і об'єктивні фактори можуть мати рівну значущість. Вони здатні відігравати роль незалежних вихідних детермінант або ж виступати посередниками іншого причинного впливу.

Специфічною особливістю детермінізму у соціальному житті здається те, що цілі, які свідомо ставить перед собою людина, є необхідною опосередкуючою ланкою ланцюга причин та наслідків. Вибір, як діяти, люди роблять самі, і роблять його під впливом, усвідомлення і аналізу обставин, що склалися, та цілей до яких вони прагнуть. Думка про те, що світ треба сприймати таким, який він є, веде до приниження людини, перетворення її у фактор розвитку, але не в мету.

Сутність детермінізму, як вчення, міститься у тому, щоб в універсальному закономірному зв'язку, що існує між предметами та явищами, виділити ті з них, які характеризують самі предмети та явища. Її взаємозалежність і взаємозбагачення. Детермінізм визначається як філософське вчення про залежність речей, подій, процесів і станів, від факторів, якими вони визначені у своєму існуванні. Аналіз детермінації важливий для темпорології, тому що саме в ній вирішується сутність часової послідовності подій та їх відображення у мисленні.

Головна особливість соціального детермінізму міститься у тому, що його об'єктом виступає діяльність людей, оскільки причинні зв'язки у суспільстві реалізуються тільки через їх діяльність. Соціальний детермінізм не відгороджений від природного детермінізму непереборним муром. Людина народжується соціумом, я – це ми! Свідомо і те, що собистість не лише соціальна, але і біологічна, природна, її існування завжди залежить від оточення.

Проблема соціальної детермінації залишається однією з самих змістовних та плодотворних для суспільних наук. В умовах трансформації різних сторін суспільного буття, з'являється можливість позбавитися від зайвого ідеологізаторства, давно назріла необхідність використати принцип детермінізму як інструмент соціального пізнання, що має об'єктивну евристичну цінність. Визнання принципу детермінізму основопологаючим у вивченні особистості – пропонує по-новому оцінити та переосмислити інструментарій впливу на свідомість особистості, яка страждає сьогодні від невизначеності, як ніколи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Афанасьев В. Г. Человек в управлении обществом. / В. Г. Афанасьев. – М.: Политиздат, 1977. – 382 с.
2. Бауман З. Индивидуализированное общество. / З. Бауман. – М.: Логос, 2005, 243 с.
3. Бауман З. Текучая современность. / З. Бауман. – СПб.: Питер, 2008, 88 с.
4. Буданов В. Г. Методология синергетики в постклассической науке и в образовании / В. Г. Буданов. – М., 2007. – 300 с.
5. Буюева Л. П. Человек: деятельность и общение / Л. П. Буюева, - М.: Мысль. 1978. – 216 с.
6. Бурлацкий Ф. М. Новое мышление: Диалоги и суждения о технологической революции и наших реформах. / Ф. М. Бурлацкий. – М.: Политиздат, 1988. – 334 с.
7. Вишняк А. И. Личность: состояние трудового потенциала и системы потребностей (социологический анализ). / А. Вишняк. – К., Наукова думка, 1986. – 140 с.
8. Капрара Дж, Сервон Д. Психология личности. / Дж. Капрара, Д. Сервон. – СПб.: Питер, 2003. – 640 с.
9. Кон И. С. В поисках себя: Личность и ее самосознание. / И. С. Кон. – М.: Политиздат, 1984. – 335 с.
10. Симонов В. П. Созидающий мозг. Нейробиологические основы творчества. / В. П. Симонов. – М., - Наука, 1993. – 230 с.
11. Сохань Л. В. Жизнь как творчество (социально-психологический анализ). / В. И. Шинкарук, Л. В. Сохань, Н. А. Шульга и др. – К.: Наукова думка, 1985. – 300 с.
12. Сычев Ю. В. Микросреда и личность: Философские и социологические аспекты. / Ю. В. Сычев, - М.: Мысль, 1974. – 192 с.
13. Бубер М. Два образа веры. / Мартин Бубер. – М.: ООО «Фирма «Издательства АСТ», 1999. – 592 с.
14. Фромм Э. Человек для себя. / Эрих Фромм. – Мн.: ООО «Попурри», 2000. – 672 с.
15. Цибра М. Ф. Метанойя. / М. Ф. Цибра. – Одеса: Астропринт, 2006. – 203 с.
16. Maslow A. Motivation and Personality. NY: Harper, 1970.